

Utdannings- og forskningsdepartementet
Postboks 8119 Dep
0032 Oslo

Vår ref.: 2004-
Arkivkode:

Deres ref.: 200307343-/ESO

Oslo, 18. mai 2004

Innspill til den nye Forskningsmeldingen

ABM-utvikling, Statens senter for arkiv, bibliotek og museum ønsker med dette å gi våre innspill til den forestående forskningsmeldingen. Vi ønsker å rette søkelyset på arkivenes, bibliotekenes og museenes rolle knyttet til to områder: forskning i og om abm-institusjonene og som infrastruktur for forskning. Å styrke forskning og høyere utdanning innen arkiv, bibliotek og museer i kultursektoren er et satsningsområde for oss. Det er viktig å styrke grunnlaget for videreutvikling av de tre sektorene sett i sammenheng med utviklingen på andre samfunnsområder. Dette fordrer et sterkere samspill mellom ulike aktører innenfor ulike departement og institusjoner. Vi håper våre innspill kan bidra til å fremme og synliggjøre kulturforskningens plass i det totale forskningsbildet.

Innledning: forskning, kultur og kunnskap

Den forrige forskningsmeldingen, St.meld. nr. 39 (1998-99), *Forskning ved et tidsskille*, la spesielt vekt på innovasjon og nyskaping i næringsutvikling og forskning som bidro til dette. Denne vektleggingen videreføres i Norges forskningsråds (NFR) nye strategier for forskning, *Forskning flytter grenser* (2004). De overordnede satsningsområdene er: marin forskning, medisinsk og helsefaglig forskning, IKT og forskning i skjæringspunktet mellom energi og miljø. Det er viktige signaler NFR gir i og med at strategien strekker seg fram til 2010. Den er også helt i tråd med samme tendens i EUs 6. rammeprogram for forskning og utvikling. Mesteparten av disse midlene kanaliseres til næringslivsforskning og teknologiutvikling. Vi mener at Norge bør våge å satse på en mer balansert forskningspolitikk der kultur-, kunnskaps- og teknologiutvikling går hånd i hånd. Økt samspill mellom kulturlivet, kunnskapssektoren og næringslivet vil kunne bidra til å skape en bedre harmonisering av grunnleggende samfunnsverdier.

I en forskningspolitikk for kultursektoren har arkiv, bibliotek og museer en sentral plass. Det er et stort behov for forskning på disse kunnskaps- og kulturinstitusjonenes rolle som informasjons- og kunnskapsprodusenter, innholdsleverandører, kommunikasjonsarenaer og læring sinstitusjoner.

En god forskningspolitikk for kultursektoren er en integrert og koordinert forskningspolitikk, som legger til rette for ulike former for kunnskapssamvirke.

Koordineringen og samvirket bør foregå på flere områder:

- forskning på samspill mellom kultur, næringsliv, utdanning, helse mm
- koordinering av kunnskapsbehov og forskning mellom ulike deler av kultursektoren
- koordinering av strategier for forskning mellom de ulike departementene

Det er flere rapporter, stortingsmeldinger og planer som vi mener er viktige referansedokumenter for den nye forskningsmeldingen. Vi vil spesielt framheve rapporten *Kunnskapsbehov i kultursektoren* (2003) som omtaler arkiv, bibliotek og museer i et eget avsnitt.

Som nevnt i ulike referansedokument, trenger vi innovasjon i næringslivet, men vi trenger også innovative og kvalitetssikrede tjenester (og opplevelser) i kultursektoren. Regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik, *Fra idé til verdi* (2003), retter seg hovedsakelig mot næringslivet og teknologisektoren. En tverrfaglig tilnærming til begrepene innovasjon og verdiskaping kan bidra langt mer til kreative løsninger både i kultur- og næringslivet, men også andre samfunnsområder. Et eksempel på samvirke mellom kultur- og næringslivet er der museer og turistnæringen samarbeider om lokal og regional utvikling.

For å oppnå nyskaping trenger vi en gjennomgang av forskningsfinansieringen. Det er nødvendig med en bedre samordning, koordinering og fordeling av departementenes bidrag til forskning. Vi støtter synspunktet om at departementene må bli mer bevisst sitt sektorvise ansvar for forskning og utvikling, jf. Utdannings- og forskningsdepartementets (UFD) rapport, *Departementenes sektoransvar for forskning* (2004). I årene framover blir det også viktigere å ta på alvor kulturforskningens betydning for landets verdiskaping og konkurransevne. Samtidig er samfunnets kompetansebehov kontinuerlig avhengig av at arbeidsstokken ser relasjoner og sammenhenger mellom sitt arbeid og andre samfunnsoppgaver, og ser mer helhetlig på hvordan man kan løse utfordringene vi står overfor; utfordringer som blir stadig mer sammensatte og komplekse.

Den nye forskningsmeldingen bør gjenspeile dette kompetansebehovet. Den bør drøfte ulike måter å tilrettelegge for bedre samspill mellom aktører innen kultur, næring, teknologi og kunnskap, jf. forslagene fremmet i *Tango for to*, Samspill mellom kulturliv og næringsliv, Kultur- og kirke departementet og Nærings- og handelsdepartementet (2001). Der står det at:

”Bedrifter som produserer varer og tjenester som har en kulturell merverdi, vil få tilgang til større markeder og være bedre rustet til å møte den globale utfordringen. Dette kan bidra til at de blir mer konkurransedyktige og mer lønnsomme”. (s. 5)

Samtidig vil et slikt samspill danne grunnlag for flere finansieringskilder og formidlingsarenaer for kultursektoren. Det kan også bidra til en mer helhetlig forskningspolitikk for kulturlivet. Det er viktig å relatere kunnskapsbehovene i kultursektoren med samfunnets utdanningsbehov og utvikling av forskningsbasert utdanning. Kvalitetsreformen og de departementsvise forskningsstrategiene må sees i sammenheng. Dette er nødvendig for at vi skal kunne sikre tilførsel av et kompetent personale som kan møte de kravene kompetansesamfunnet stiller og som kan virkeliggjøre samspillet mellom ulike samfunnsområder og kultur. Bibliotekforskningsprogrammet (1996-2001) og etablering av studietilbudene ved Institutt for Dokumentasjonsvitenskap ved Universitetet i Tromsø har vært viktig i så henseende. Etablering av nye arkiv- og museumsfaglige utdanninger ved Universitetet i Oslo og Høgskolen i Oslo kan komme til å spille en tilsvarende rolle for arkiv og museer. Sektorenes behov for forskningskompetanse må dekkes gjennom en kontinuerlig forskerutdanning, noe som krever et stabilt finansielt grunnlag for stipendiatstillinger og ulike stipendordninger for ansatte i abm-institusjoner til å frigjøre tid til forskning. Etablering av forskernettverk, både nasjonalt og internasjonalt, sto sentralt i Bibliotekforskningsprogrammet og Museumsnettverket i regi av Forskningsrådet. Et internasjonalt perspektiv må stå sentralt i utdanningen, jf. Kvalitetsreformen.

Infrastruktur for forskning

Den nye forskningsmeldingen bør gi en klar bestilling om hvordan arkiv, bibliotek og museer kan bidra til å bedre forskningens kvalitet. Forskermiljøene er en viktig brukergruppe for abm-institusjonene. Sett under ett forvalter og formidler abm-sektoren en stor andel av kildematerialet og kunnskapsressursene som ligger til grunn for ulike typer forskning. Arkiv, museer og fag- og forskningsbibliotek av høy kvalitet er av avgjørende betydning for å sikre forskerne en best mulig og lik tilgang til informasjon og kildemateriale. Samtidig er også arkiv, bibliotek og museer sentrale arenaer for bevaring og formidling av forskningens resultater.

ABM-utvikling mener det må være en prioritert oppgave å koordinere tilgjengeliggjøring, herunder digitalisering og nettpublisering, av abm-institusjonenes kunnskapsressurser. Programmet Norsk digitalt bibliotek (NDB), som er initiert av ABM-utvikling, vil være et viktig bidrag til å gjøre elektroniske kunnskaps- og forskningskilder tilgjengelige på tvers av institusjoner på en enkel og helhetlig måte. Disse kildene må stilles til rådighet for forskere, andre ansatte og studenter ved norske universitetet og høyskoler. I Inst.S.nr.155 (2003-2004) fra familie-, kultur- og administrasjonskomiteen heter det: *"Komiteen støtter planene for et norsk digitalt bibliotek. Dette er en stor satsing som kommer til å kreve betydelige ressurser dersom det skal realiseres på tilfredsstillende måte"*. En finansieringsplan må på plass dersom prosjektet skal realiseres.

De følgende punktene representerer konkrete oppgaver og utfordringer i koordineringen av tilgjengeliggjøring og nettpubliserings av abm-institusjonenes kunnskapsressurser.

Digitalisering av innhold

Allerede digitalisert materiale må samles, gjøres tilgjengelig og gis et grensesnitt som er styrt av brukernes behov. Verdifulle samlinger innen norsk kunst, kultur og litteratur er i dag ikke tilgjengelig i digital form. Dette er et nasjonalt anliggende, og det bør utarbeides planer, prinsipper og kriterier for materiale som ikke er digitalisert. Det er også behov for digitaliserte kataloger som organiserer informasjon om originalmateriale. Digitalisering vil dessuten kunne åpne dører for forskere som i dag utstenges pga funksjonshemming. Digitalisering av kunnskapskilder må ikke gå på bekostning av det *analoge* materialet, som i mange tilfeller vil være det primære for forskning.

Standardisering av metadata, formater og protokoller

NDB har satt i gang et rammeverksprosjekt med deltakelse fra Arkivverket, Nasjonalbiblioteket og Museumsprosjektet som arbeider med disse problemstillingene og skal komme med nasjonale anbefalinger. Rammeverket skal gjøre det mulig å integrere innhold, metadata og tjenester fra flere leverandører av blant annet forskningsrelevant materiale. Det er nødvendig med en nasjonal samordning av protokoller.

Lisens- og konsortieavtaler om tilgang til databaser og fulltekstressurser

ABM-utvikling fremforhandler avtaler for biblioteker på nasjonalt plan og arbeider stadig med utvikling av disse. Disse er viktige redskaper for å kunne gi forskere i alle norske offentlige finansierte institusjoner som driver forskning tilgang til slike ressurser.

Elektronisk publisering, ”Open Access” og forskningsdokumentasjon

Internett har fundamentalt endret de praktiske og økonomiske realiteter knyttet til publisering av vitenskapelig informasjon og muliggjort betydelig bedre tilgjengelighet. Eksisterende systemer for vitenskapelig kommunikasjon er i endring, jf. en verdensomspennende bevegelse for fri og åpen tilgang betegnet "Open Access". Her er etablering av åpne institusjonelle arkiv et tiltak for å sikre fri tilgang. Slik tilgang til forskningsresultater vil føre til en langt større nedslagskraft for norske vitenskapelige artikler enn det som er tilfelle i dag gjennom tradisjonell publisering i vitenskapelige tidsskrifter. NDB kan være en naturlig deltaker i arbeidet med elektronisk publisering og "open access" i Norge. ABM-utvikling deltar i et prosjekt med arbeidstittelen "Opphavsrett – enklere tilgang". Det er et mål for prosjektet å få til mekanismer som kan gi enklere tilgang til digitalt materiale. UFD har gitt Universitets- og høgskolerådet (UHR) i oppdrag å organisere og utvikle metoder for dokumentasjon av forskning ved universiteter og høgskoler som skal danne grunnlag for framtidig finansiering. Databasene som blir laget og utviklet i denne sammenhengen vil være en viktig informasjonskilde om/for norsk forskning. Det er derfor viktig at disse databasene blir offentlig tilgjengelig.

Infrastruktur for forskning bør koordineres med internasjonale prosjekter og program for slikt arbeid. I denne sammenhengen er det viktig å merke seg nettverket MINERVA (Ministerial Network for Valorising Activities in digitisation), prosjektet DigiCULT og Research Infrastructures under EUs 6. rammeprogram.

Forskningsbehov

Arkiv, bibliotek og museer er viktige kunnskapskilder og en ressurs i forhold til innsamling og lagring av data. De utgjør en viktig infrastruktur for forskning, men utfører også forskning selv. Som kulturinstitusjoner kan de bidra til sosial integrasjon ved å sette spørsmålsteget ved tradisjonelle fordommer, ta opp spørsmål knyttet til menneskerettigheter, avsløre maktstrukturer, sette søkelys på viktige verdier fra fortiden og andre kulturer og eksponere andre historier enn de etablerte "sannhetene". Derved kan de bidra til bedre kulturforståelser, utvikling av demokratiske prinsipper og forståelse for nødvendige samfunnsendringer. *Hvordan* de bidrar bør være gjenstand for forskning.

Hvis vi først ser abm-institusjonenes kunnskapsbehov for seg, kan vi skissere følgende områder der vi trenger å prioritere forskning. I siste del refererer vi til noen felles utfordringer for forskning i alle tre sektorene.

Arkiv

Arkiv er en viktig kilde til historisk kunnskap. Arkiv og arkivinstitusjoner - som sosiale produkt og aktører - har derimot i liten grad vært gjenstand for forskning. Kunnskapen om arkiv som uttrykk for og forutsetning for sosialt minne er mangelfull, og likeledes hvordan arkivinstitusjonenes politikk for bevaring, beskrivelse og tilgjengeliggjøring av arkiv påvirker samfunnet.

Arkiv er selektive samfunnsminner. Det som eksisterer av arkiv fra en gitt tid eller et gitt samfunn, er bare en del av det som opprinnelig var skapt. Kunnskap om de sosiale og kulturelle faktorene som fører til at informasjon blir arkivert, og senere bevart, er nødvendig for å forstå arkivene som konstruerte produkt av sin tid. Arkivinstitusjonenes behandling av arkiv bidrar også til å forme arkivene som konstruerte minner. Når arkiv blir valgt ut for bevaring, vil disse valgene være sosialt og kulturelt betinget. Beskrivelse av arkiv er uttrykk for det samme. Denne følger prinsipp som bidrar til å synliggjøre deler av arkivene og gjør andre usynlige. Til slutt vil arkivinstitusjonenes prioriteringer når det gjelder hvilke arkiv som skal gjøres tilgjengelig være preget av de samme forholdene.

I dag spiller arkiv en viktig rolle i demokratiske samfunnsprosesser. Retten til innsyn er et grunnleggende vilkår for både demokratisk kontroll av makthavere og offentlig debatt. I de siste årene har også arkivenes funksjon som rettighetsdokumentasjon kommet i fokus bl.a. på grunn av erstatningssakene til grupper som har vært gjenstand for omsorgssvikt eller forfølgning av samfunnet.

Samfunnet har behov for kunnskap om hvordan sosialt minne oppstår, blir holdt vedlike, og om hvilke roller arkivene spiller som uttrykk for og bidragsyter i denne sammenhengen. Likeledes kan forskning om arkivenes rolle i de demokratiske prosessene, for eksempel før og etter forvaltnings- og offentlighetslovgivningen, gi viktig kunnskap om hvordan retten til informasjon har påvirket disse prosessene.

Bibliotek

Gjennom Bibliotekforskningsprogrammet er det lagt en plattform for bibliotek- og informasjonsfaglig forskning. Vi mener det er viktig å bygge på de erfaringer som er gjort innenfor dette programmet, og følge opp de utfordringer programstyret pekte på i sin evaluering.

Det trenges m.a.o. forskning knyttet til organisering og gjenfinning av kunnskap i digitale bibliotek. Et annet forskningstema er informasjonsbehov og informasjonsbruk knyttet til læring utenfor de etablerte undervisningsinstitusjonene. Høyere utdanning er under omorganisering, jf. Kvalitetsreformen. Hvilke utfordringer og krav stiller dette til universitets- og høgskolebibliotekene? I bibliotek- og informasjonsmiljøet pågår det en rekke debatter om for eksempel bibliotek- og informasjonsøkonomi og biblioteksektorens organisatoriske struktur. Forskning kan gi viktige innspill til slike problemstillinger. Ønsket om å se de ulike delene av biblioteksektoren under ett aktualiserer forskning som søker å identifisere forskjellige barrierer til en slik helhetlig orientering og som utforsker tiltak for en helhetlig utnytting av de samlede bibliotekressursene. Det er behov for forskning om informasjonsbruk og informasjonsbehov i næringsliv, forskning og forvaltning so, kan bidra til å legge til rette for optimal informasjonsformidling til slike brukergrupper. I tillegg trenges forskning som kan legge grunnlag for en forskningsbasert diskusjon om kunnskaps- og kulturpolitikken i dagens og morgendagens samfunn og bibliotekenes rolle.

Museer

Det er viktig å styrke forskning omkring museenes forhold til kulturminnevernet og forvaltningspolitikk på kulturminner og kultur/naturlandskap. Museenes forhold til samtiden bør belyses i større grad i forskningen. Museene må innta en refleksiv holdning til sin virksomhet for å kunne belyse problemstillinger som er aktuelle i samtiden og for å forstå deres egen rolle i samfunnsutviklingen bedre. Mangelen på oppdatert kunnskap kan føre til at man i stedet opprettholder fordommer. Museenes grunnlag for innsamling og kriterier for utvalg utgjør et vesentlig fundament for deres eksistens og bør granskes nærmere. Gjenstandene er museenes ”varemerke” og markerer et skille fra samlingene i arkiv og bibliotek. Vi bør styrke forskning på gjenstandsmateriale og betydningen av materiell kultur i en større samfunnsmessig sammenheng. Forskning på bevaringsforhold for ulike materialtyper er også et viktig satsningsområde som må styrkes. Videre er det behov for forskningsbasert kunnskap om publikums møte med og ulike gruppers bruk av museer.

Kunnskapsbehov i arkiv, bibliotek og museer

Det er viktig å understreke behovet for en tverrfaglig tilnærming til abm-institusjonenes bidrag til samfunnsutviklingen. Vi trenger forskning på abm-institusjonenes rolle i kulturøkonomien og hvilken plass de har i kunnskapsallmenningen. Hvordan kan arkiv, bibliotek og museer ha betydning som kulturøkonomiske ressurser? Hva er suksesskriterier for å fremme lokal mobilisering/deltakelse og hvordan kan arkiv, bibliotek og museer bidra her? Hvilken rolle spiller abm-institusjonene som integrerende og meningssskapende institusjoner i lokalsamfunn og menneskers liv? Hvordan kan det legges til rette for at deres rolle styrkes? Samfunnsutviklingen stiller etablerte institusjoner og profesjoner overfor nye utfordringer. Etablerte fagtradisjoner og institusjonelle strukturer vil måtte omvurderes. Forskning kan gi oss kunnskap om disse utfordringene samt muligheter og barrierer av ulik art. Det er behov for forskning rundt erfaringer med prosjekter innenfor Den kulturelle skolesekken. Aktuelle temaer er bl.a. barns møte med kunst og kultur, kunst- og kulturformidlingens verdigrunnlag og kulturforvaltningens rolle i kulturpolitikken.

Samtidig har abm-institusjonene et potensiale til å utnytte sin forskningskompetanse langt bedre enn tilfelle er i dag. De har erfaringer, kompetanse og kunnskap som bør benyttes i forskning om:

- optimale bevaringsforhold
- langtidslagring og langtids tilgjengeliggjøring
- innsamlingsstrategier (Hvordan skal samfunnet ivareta stadig større mengder materiale og samlinger som skal gi et ”representativt” bilde av vår del av verden? Hva skal samfunnet vektlegge når vi velger ut materiale som er viktig og relevant? Hvilke historier skal vi fortelle? Hvilke utelater vi og hva er konsekvensen av våre utvalg? Hvordan skal vi forholde oss til samtida? Hva er relevant og representativt for ettertida?)
- formidlingsmetoder (særlig relatert til bruk av ny teknologi)
- abm-institusjonenes rolle i demokratiske samfunnsprosesser

Norges forskningsråds rapport, *Kunnskapsbehov i kultursektoren* (2003), har oppsummert forskningsbehovene om og i arkiv, bibliotek og museer slik:

”Derimot har det vært lite forskning om institusjonene, om deres samfunnsmessige funksjoner før og nå, om de ansattes verdier, ideologier og kulturforståelse, om bevaringsteknologi og metoder, om forvaltnings-, restaurerings- og forskningstradisjoner og de tilhørende teknologier og kompetanser. Videre er det i liten grad blitt forsket på museenes, arkivenes, bibliotekenes og kunstinstitusjonenes formidlingsforståelse og praksis. En viktig utfordring i denne sammenheng er å systematisere erfaringer og kunnskap om bruk av nye medier og ny teknologi både i den institusjonsinterne og den

eksterne formidlingen. Det er også behov for nye kunnskaper om hvordan nye formidlingsteknologier og metoder virker inn på institusjonenes posisjon som deltakere i og produsenter av offentlighet.” (s. 37)

Forskningsbehovene må sees i sammenheng. Det vil si at forskning på ideologi og kulturforståelse bør fremmes sammen med mer anvendt forskning på bevaring og forvaltning. En bedre integrering av forholdet mellom kunnskapsutvikling og forskningspolitikk er avgjørende for å skape en vital kulturpolitikk og aktuell kulturforvaltning som bør bygge på et bredt kunnskapsgrunnlag. Dette grunnlaget er ikke i tilstrekkelig grad tilstede i dag. Her utgjør abm-institusjonene en nøkkelsektor. Arkiv, bibliotek og museer forvalter både råmateriale til og sluttproduktet av forskning i tillegg til at det utføres egen forskning i institusjonene. Dette setter abm-sektoren i en særskilt posisjon for utvikling av kultursektorens forskningspolitikk og –infrastruktur.

ABM-utvikling bidrar gjerne med å utdype disse innspillene og deltar gjerne på møter o.l. i en fortsatt dialog underveis i arbeidet med den nye forskningsmeldingen.

Med vennlig hilsen

Jon Birger Østby
direktør

Gudmund Valderhaug
avdelingsdirektør

saksbehandler: Elin Harriet Wyller

kopi: Kultur- og kirke departementet

REFERANSER

Forskning ved et tidsskille (1998-99), St meld nr 39, Kirke-, Utdannings- og forskningsdepartementet, 1999

Kjelder til kunnskap og oppleving. Om arkiv, bibliotek og museum i ei IKT-tid og om bygningsmessige rammevilkår på kulturområdet St meld nr 22 (1999-2000)

Museumsforskning som museumsutvikling av Anders Johansen, Norsk museumsutvikling 6:2000

Tango for to – Samspill mellom kulturliv og næringsliv, Kulturdepartementet og Nærings- og handelsdepartementet, 2001

Erfaringer fra Bibliotekforskningsprogrammet og bibliotek- og informasjonsvitenskapelig forskning etter 2001, Styret i program for biblioteksforskning

EUs 6. rammeprogram, lansert i 2002, <http://fp6.cordis.lu/fp6/home.cfm>

Fra idé til verdi, Regjeringens plan for en helhetlig innovasjonspolitik, Nærings- og handelsdepartementet, 2003

Den kulturelle skolesekken – forskning, utvikling og evaluering av Ellen Aslaksen, Jorunn Spord Borgen og Anne Trine Kjørholt, NIFUs skriftserie 21/2003

Kulturpolitikk fram mot 2014. St meld nr 48 (2002-2003)

Kunnskapsbehov i kultursektoren, En utredning om forskning og forskningsformidling på kulturfeltet utført på oppdrag fra Norges forskningsråd, 2003

Forskning flytter grenser, Strategi for Norges forskningsråd, 2004

Departementenes sektoransvar for forskning, Utdannings- og forskningsdepartementet, 2004

SOU:2003:129, KB — *ett nav i kunnskapssamhället. Kungl. biblioteket — Sveriges nationalbibliotek. Verksamhet och visioner*